

HOMILÈTICA LUL·LIANA: CONTEXT I PÚBLIC A L'OMBRA DE L'ART

La *Rhetorica nova* comença amb una disculpa:

Volentes igitur, quod ex multo tempore concupivimus, ordinando-
rum ornatorumque verborum notitiam tradere sermonesque compone-
re secundum artem generalem, sed non valentes propter alia quedam
negocia que vitare non possumus, presertim quia ipsi sermones requi-
rant sripture longitudinem cum multum secundum materiam diffunda-
tur, hunc libro sub compendio edidimus. (RN, 1)¹

Tot i la captació de benevolença, no hi ha raons per dubtar d'aquesta confessió, situada en un punt d'inflexió del llarg camí de la predicació lul·liana.

El 1301, a Xipre, després d'un viatge frustrant, ple tanmateix d'una renovada fe apologètica, sense disposar de condicions adequades (si confiem en la *Vita coetanea*: OS I, 39-40), Llull anunciava explícitament, per primera vegada, la voluntat d'escriure una aplicació («secundum artem generalem») que equivaldria al conjunt de la producció que l'Occident medieval havia generat en l'època de la predicació moderna.² Aquest conjunt partia de la necessitat de regular la retòrica sagrada (*ars praedicandi*), de manera que el sermó arrelés en el Verb diví (el *thema*) i el demostrés penjant-hi, des de la *divisio* inicial, una xarxa d'autoritats corcordants. Avui impressiona per la brillantor amb què es van anar creant instruments que permetessin emmagatzemar informació i recuperar-la fàcilment amb vistes a construir l'estructura oratòria i a amplificar-la, o amb la intenció,

¹ A partir d'ara citaré amb sigles les següents obres de Llull: *DP* (=Doctrina pueril); *LEB* (=Libre de Evast e Blanquerna); *LM* (=Libre de meravelles); *AC* (=Arbre de ciència), i *AE* (=«Arbre exemplifical») i *AQ* (=«Arbre qüestionial»), i.e. els llibres XV i XVI de l'*AC*; *RN* (=Rhetorica nova); *LP* (=Liber de praedicatione); usaré *LP/S* per al segon volum, que conté els sermons); *LPCI* (=Liber praedicationis contra Ivdaios); *LVP* (=Llibre de virtuts e de pecats; també es pot llegir en llatí a ROL XV, formant la part principal de la *Summa sermonum*); *AAP* (=Art abreujada de predicació; també es pot llegir en llatí a ROL XVIII). Les referències figuren a la bibliografia.

² Johnston suggereix que a Xipre es va limitar a acabar una obra ja mig feta (*RN*, xviii).

senzillament, d'oferir una argumentació ja mig feta. La llista d'aquestes ajudes seria llarga: la Bíblia amb la Glossa; col·leccions de sermons exemplars segons el calendari litúrgic (i.e. sermons dominicals, o *de tempore*, i *de sanctis*); concordances verbals i de *realia* de la Bíblia i dels escrits patristics; reculls d'exemples i de semblances; repertoris de sentits d'una paraula o *distinctiones*; enciclopèdies; llibres de vicis i virtuts; etc. (Delcorno 1974: 12-5). Part d'aquests productes, lluny de la finalitat d'exegesi teològica que de primer se'ls va atribuir, semblen la resposta a una urgència homilètica (Rouse & Rouse 1982); d'aquí que les distincions esdevinguessin repertoris de *divisiones* aptes per a un sermó i que el gènere aviat derivés, amb la progressiva inclusió d'altres elements, en compendis de material predicable (Rouse & Rouse 1974). Els mots d'ordre que resumirien aquest esforç foren: utilitat, facilitat per trobar (i.e. tant '*inuenire*' com '*cercar*'), regulació artificial (per imposició d'un ordre alfabètic i/o racional, i per l'ús de l'índex i la correferència), abundància de matèria, polivalència, recursivitat. Davant d'aquest desplegament de la ciència de la informació medieval, Llull comptava amb l'Art. La seva disculpa a Xipre sembla prou enraonada.

A Montpeller, una de les bases del Beat, la promesa es va complir. El monumental LP (1304) és una *ars praedicandi* (títol recollit a la tradició), acompanyada de cent vuit sermons dominicals i de festes, amb el *thema* litúrgic corresponent. La novetat i l'ambició són clares: la teoria comporta una *explicatio Artis* de dues-centes cinquanta pàgines (una de les més importants d'un període artístic intens: Bonner 1980: 86), a la qual segueixen deu pàgines «De novem conditionibus sermonum», val a dir l'*applicatio Artis*; els esquemes de sermó són, en general, nuament artístics, d'acord amb l'excusació del prefaci al repertori: «Et ista sunt, de quibus nullam facemus mentionem, auctoritates, historiae, miracula sanctorum, rogationes et etiam interpretationes. Ratio huia est, quia ista possunt in divina pagina reperiri» (LP/S, 11).

La cita no revela ignorància o menyspreu, crec, sinó consciència: el predicador sempre podrà fer servir, a més, els recursos convencionals que pegen dels textos sagrats (entre d'altres raons, perquè basta amb tenir un *thema* i procedir a una cerca, com en les actuals bases de dades).³ Ara: per a la generació recursiva d'estructures predicables, i doncs certes, n'hi ha prou i de sobres amb la capacitat inventiva de l'Art. El pròleg inicial ho diu ben clar: «Principia et regulas nostrae Artis generalis in hoc libro nos ponemus, eo quia sunt principia generalia ad omnia. Et Liber de praedicatione indiget habere principia generalia et regulas generales, ut habeat magnam materiam inveniendi ea, quae in praedicatione sunt dicenda» (LP, 140). Al rerefons hi ha la substitució del complex d'ajudes:

³ Johnston (1996: 160) considera, en canvi, que «divina pagina» probablement «indicates the theology of the schools», de la qual Llull es desmarcaria.

«Librum istum artificialiter facimus, ut sit ars, per quam possit sermocinator quilibet, de quacumque materia voluerit, per se ipsum sermonem facilliter invenire, supposito tamen, quod ipse sciat illa» (*LP*, 140). Per aquesta raó hi ha la detallada exposició de l'Art i per aquesta raó «liber iste ars dicatur».⁴

El seu editor, el pare Soria Flores, no va escatimar esforços a l'hora de comparar el *LP* amb les *artes praedicandi* del moment (*LP*, 99-106); reconeguda la convenció litúrgica i algun altre punt, va concloure l'absoluta prioritat de l'Art en la *dilatatio* (105) i l'originalitat total de l'obra: «inter ceteras Artes praedicationiis medii aevi locum occupat unicum et singularem» (106).⁵ Amb aquest antecedent (i la base de Forní 1980-1: 330-6), Fernando Domínguez va oferir una aprofundida caracterització de la predicació lul·liana «per moralem philosophiam» en editar les versions llatines (ROL XV i XVIII) del *LVP* i l'*AAP*. La idea motriu d'aquesta exposició destaca la voluntat lul·liana de predicar per i per a l'enteniment, segons l'Art, sobre matèria moral, i d'una manera exclusivament demostrativa, oposant-se així a l'homilètica contemporània, que partia de la fe i capitalitzava l'emotivitat del poble.⁶ Aquesta interpretació fa joc amb el *LVP*: és una obra basada en la combinatòria de les virtuts i els vicis, i doncs comprensible en el marc de tractats com el Peraldus; afegint-hi les altres peces de la *Summa sermonum* (perdudes en català), sens dubte encaixa en la tradició de les graelles catequètiques, d'Hug de sant Víctor a la *Somme le Roi* (ROL XV, xxiii-xxxiv). En aquest context de pastoral popular, també hi fa força la desaparició dels *themata* als sermons del *LVP*, com confirmant la voluntat d'apartar-se de la tradició que imposaven el *credere* i una normativa cadena d'autoritats.⁷

⁴ Per tot això, sembla que el testimoni del *Liber de fine* (1305), que l'anomena *Ars praedicandi*, no és negligible (cf. *LP*, 75 i 139). L'editor del *LP* (29-31) va optar per un títol que no creés confusió, confusió en part generada per una referència malinterpretada de l'*AAP* (que al·ludeix al *LVP* i no al *LP*). Es va basar, doncs, en el nom que dóna dos cops el mateix *LP* (140), però l'expressió es pot entendre sempre en general. Amb idèntics arguments es pot defensar que el *LVP* era una *Art maior de predicació*, segons el testimoni immediat de l'*AAP* (31, 44 i 46). Aquest esquema de títols fa evident la unitat de les tres obres que exposen una teoria homilètica general: una primera *Ars praedicandi* (= *LP*, 1304), reemplaçada, per la modificació artística que suposa el referent de l'*Ars generalis ultima* (1308), per la parella complementària que formen l'*Art maior de predicació* (= *LVP*, 1313) i l'*Art abreujada de predicació* (= *AAP*, 1313; títol documentat a l'incipit).

⁵ Amb tot, el seu estudi de les nou condicions lul·lianes del sermó (*LP*, 107-26) mostra concomitàncies evidents amb la tradició (e.g. la dilatació per aplicació dels quatre sentits escripturístics o els habituals consells sobre la conducta del predicador). Johnston (1996) ofereix múltiples exemples en aquest sentit.

⁶ La contraposició s'expressa amb més zel en treballs posteriors (e.g. Domínguez 1992, 1995 i 1996).

⁷ Quan reapareixen a l'*AAP*, Domínguez explica: «podría pensarse que con ello retorna Lull al uso del tema bíblico que tan radicalmente había quedado rechazado en el *Ars maior predicationis* [= *LVP*]. De esta manera Lull daría, al menos aparentemente, marcha atrás en un punto que chocaba diametralmente con toda la normativa homilética cristiana. Sin embargo, a mi juicio, es esta lista [de *themata*] una reincidencia [...] Aquí viene a mostrar Lull «matemáticamente» que todo tema bíblico es reducible a la estructura sermocinal del *Ars maior*. Esta cuarta parte es, pues, la razón de ser de todo el libro y la prueba de la eficacia [sic] de la figura» (ROL XVIII, 15). Per a una explicació alternativa, vegeu el tercer epígraf, més avall.

L'article present, que «sub compendio edidimus», pretén modular una mica aquesta visió. Ja Johnston va observar la coneixença d'obres de *materia predicabilis* en els exemples de la RN (xxvii, 57-9), un opuscle que vol ensenyar una «via facilis et perutilis» (1) de compondre sermons. Tenir present aquest context –una selva tapada per l'esponerós arbre de l'Art– potser permet entendre millor contra quin rerefons es perfila l'original homilètica lul·liana, com ja hem començat a veure a propòsit del LP.⁸ En segon lloc, i reprenent l'estudi de Soria Flores (LP/S, 3-4), convindria recordar que la predicació lul·liana no solament compta amb un vessant moral, sinó amb un d'apologètic, decididament teològic, i que tots dos s'han d'encaixar en el projecte global en funció de l'audiència. Aquesta segona consideració tant porta a precisar la importància de l'any 1299 (en el qual Llull va obtenir permís del rei d'Aragó per predicar a sinagogues i mesquites: OS I, 39, n. 132) com a valorar les aportacions anteriors al gènere (sobretot l'AE, de 1295).

1. «quod ex multo tempore concupivimus»

Hi ha traces d'aquest antic desig des de certs passatges del *LEB* i el *LM*, en els quals Domínguez va trobar l'arrel de la «preadicatio per moralem philosophiam» com a forma oposada a la predicació per autoritats (ROL XV, xxxv-xlviii; Domínguez 1995).

El capítol 66 del *LEB* (II, 58-70) explica un programa de predicació per als pastors de les muntanyes, que no van a l'església però tenen molt temps per «cogitar». Al capítol 93 (II, 240-2), quan Blaquerna ja és papa, una proposta similar amplia l'abast de la pastoral: s'hi parla de «les gents» i «les viles», i s'ordena que aprenguin el mètode aquells «qui han ufici de preycació». Llull pensa aquí en una predicació a la comunitat cristiana, assimilable a l'homilètica

⁸ Aquest propòsit en part coincideix amb el de Johnston: «to show how Ramon Llull's proposals about the arts of eloquence arise from and contribute to the broad level of late medieval learning and piety that we call "popular"» (1996: 180); l'estudi documenta àmpliament «conventional sources for his precepts on rhetoric and preaching» (186), sovint en paral·lel amb el que aquí es suggereix. Les divergències es donen sobretot en els principis i les conclusions. Faré explícit el meu punt de partida (pres de Ruiz Simon 1999): l'Art és un sistema amb novetats radicals, que reuneix la filosofia i la teologia (en la tradició neoagustiniana) però inserint-se en el context aristòtelic del seu temps; Llull observa la incapacitat de la ciència escolàstica per anar més enllà de la demostració i la transmissió de veritats heretades; l'Art vol superar aquesta limitació i proposa que el coneixement de Déu permet avançar en el coneixement de les coses. Johnston creu que Llull és ben poc original i que la seva figura té valor perquè «exemplifies so fully the intensity of intellectual and spiritual experience possible among Christian laypeople» (1996: 189); la identificació del context serveix aquesta conclusió. Aquí, en canvi, es vol mostrar que tal identificació posa en relleu la potència de l'Art. Per a una defensa de l'originalitat epistemològica lul·liana, en base al context escolàstic, veg. Ruiz Simon (1998), detallat a Ruiz Simon (1999).

mendicant en el seu vessant popular (bé que afegint-hi la població rural); hi coincideix en la finalitat («devoció»), el contingut moral i la insistència en la brevetat i la simplicitat –un lloc comú present, per exemple, en Humbert de Romans.⁹ És en raó de la comprensió *apud rudes* que Llull justifica la proposta: els pastors són «gents pus adonades ha entendre per rahons que per auctoritats» (*LEB*, II, 60), ja que tenen enteniment natural i temps per exercitar-lo, i no pas una educació prèvia en la fe. Semblantment, es diu a la cúria pontíficia, «a preycació se cové art natural, e devoció, e consideració, e breu sermó: per tal que les gents sens fastig romanguen en devoció»; els sermons han de ser «de cuvinent quantitat» i «a les gents intel·ligibles» (*LEB*, II, 241). La crítica, repetida *ad nauseam* almenys fins a sant Vicent Ferrer, vol distingir la predicació popular de la universitària. I és en aquest context concret, ben avinent al reformisme militant del *LEB*, que convé entendre l'alternativa a les autoritats: era un saber ineffectiu per a una majoria laica, el poble que els mendicants disputaven a tants líders heterodoxos, com ara aquell «magister Hungarus» que predicava, «nullum thema praefigendo», contra clergues i universitaris (Forni 1980-1: 326).

L'antic desig lul·lià compta amb algunes precisions que ens ajuden a projectar-lo cap al futur. El monjo que se'n va a viure entre pastors té èxit perquè predica «ab exemplis, per tal que mills los endugués a devoció»; gràcies als «plaents sermons», els pastors «tot dia cogitaven» en la prèdica (*LEB*, II, 69). Part d'aquest plaer és fruit de la retòrica, com afirma el pròleg de l'AE en parlar dels exemples com a mitjà per «haver universal hàbit a entendre moltes coses plaents a entendre e *plaents a oir*» (799; el subratllat és meu). El monjo imaginari devia saber que per la retòrica «son agradablement oïdes paraules, e [...] hom és exoït moltes de vegades» (*DP*, 170), a diferència dels mals oradors. Llull, en tot cas, tenia ben present el seu primer compendi bàsic: «Si tu, fill, vols parlar per retòrica, dóna bels exemples de beles coses al comensament de tes paraules; e la mellor matèria de tes paraules sia a la fi, per so que leix atalentament d'oïr en lo coratge d'aquels qui t'oïran» (*DP*, 170). Al *LEB*, el monjo rep part d'aquesta instrucció *verbatim*.¹⁰ Em sembla, doncs, que els seus *exempla* devien anar al principi, i que aquestes mínimes regles de retòrica expliquen en bona part que la *RN*, amb la seva collita de bells exemples i proverbis (14-24, 27-31; aplicats a

⁹ Ho comenta Johnston a propòsit del cèlebre exemple sobre un bisbe més erudit i retòricament subtil que no pas pres del fervor (*RN*, 51 i 59, n. 36); cf. *LP*, 401. És el mateix fracàs de l'orador denunciatiu al *LEB*: «com lo sermó és lonch, ho és de massa subtils rahons», la memòria no reté i la devoció no es produeix (II, 60); el segon relat comença quan un cardenal reconeix que l'auditori no plorava, «mas que havia vist durmir molts hòmens» (II, 240). El *LVP* (5) hi insisteix d'entrada: «Con sia gran meraveyla que tants sermons e preyes sien fets e per tants savis homens, e tans sien los pecats e cada dia crexen».

¹⁰ «On, aytant com les rahons són de mellor matèria, aytant més les deu hom finyr en la fi, per ço que la volentat ne romanga desijosa, e per lo desig sia la devoció [...] e per açò cové que en sermó hom diga a la fi les mellors paraules» (*LEB*, II, 61).

caritas a 48-54), resulti útil com a compendi de predicació. Com és sabut, Lull avaluava la bellesa pel significat dels mots, però això no impedeix admetre el seu interès considerable per l'emotivitat que persegueix l'oràtoria, així com pel recurs, típic però no exclusiu de la predicació popular, a emplaçar alguna semblança en el lloc d'una àrida explicació de la *divisio* (Bataillon 1985/93) o a començar directament amb un proverbi. Per idèntica raó li va semblar que l'AE servia «a preïcar». Així, en tractar «de ordinatione» al LP (399-400), va repetir el consell sobre l'inici «per metaphoram vel per proverbium vel exemplum», i el va il·lustrar: «et in principio dicam istam metaphoram, scriptam in Arbor scientiae, quam fecimus.» L'exemple (el segon de les arrels de l'AE, 799) va seguir d'una glossa que en fa explícit el valor moral.

Ara bé, la retòrica no és l'única clau dels exemples ni l'única font de plaer i devoció. L'èxit de l'orador té continuïtat en els pastors que «tot dia cogitaven» perquè havien entès el que els deïa i perquè, es pot suposar, refeïen així el procés intel·lectual implicat en els exemples. Tal procés, en general, consistia a «provar per rahons naturals» les relacions entre vicis i virtuts segons permet (la figura V de) «la *Art abreyada d'atobar veritat*» de 1274 (*LEB*, II, 241).¹¹ Conèixer la naturalesa d'aquests elements, com s'oposen i es concorden i es combinen, té una finalitat moral: «mortificar» vicis i «vivificar» virtuts. Per atènyer-la, Lull confia del tot en un principi no dit: qui coneix actua en conseqüència –potser l'únic punt il·lusori del seu pensament.¹² Aquest va ser el cas, reconta el capítol 103 del *Fèlix*, d'un rei al qual un savi confessor va explicar el procés d'un vici «per viva rahó natural», de manera que el rei, sempre que era oportú, en reconeixia «los començaments, la art e la manera» i «aquell peccat destruhia e mortificava» (*LM*, IV, 198). L'eficàcia de l'explicació passa per la delectació: «lo rey n'hach gran plaser [de la declaració]».

Preguntem-nos ara sobre el paper que tenen els exemples en aquesta dimensió governada per l'Art. Les relacions de vicis i virtuts s'expressen només conceptualment, abstretes de la realitat natural? Crec que no, encara que Lull faci de tal combinatòria la peça essencial de la seva *ars praedicandi*, fins a reduir-la a lletres i cambres a l'AAP. L'«art natural» i les «raons naturals» de què parla insistentment ho són perquè s'adrecen a l'enteniment natural, sens dubte, i perquè pertanyen a l'esfera de la filosofia, «quí és sciència natural qui per necessàries rahons demostra Déu e ses obres»; una ajuda necessària «si fe defall» (*DP*,

¹¹ Aquesta peça, adaptada als canvis de l'Art, romandrà essencial fins a l'AAP. Domínguez ha descrit amb detall aquest aspecte, especialment a les introduccions repetidament citades (ROL XV i XVIII).

¹² «per ço nos cogitam que fer sermons de virtuts e vicis sia gran utilitat a destruyr pecats e a multiplicar virtuts, en tal manera que hom do conexença de ço que son virtuts e d'aço que son pecats e que hom mostre la manera per la qual virtuts nexen, crexen e descrexen, e açó matex dels pecats, car, si los homens pecadors açó conexien, sabrien guanyar virtuts e destruyr pecats en si meteys» (*LVP*, 5).

173). Ara, tal funció –la validesa de la filosofia com a via teològica– és possible perquè l'observació de la naturalesa porta al coneixement del Creador, o viceversa. Diu Llull amb una expressió que recorda les enciclopèdies *de proprietatibus rerum*: «Per ço cor Déus ha donada natura e propietat a les creatures qui naturalment lo signifiquen e'l demostren a l'humà enteniment, per açò theologia se cové ab philosophia» (*DP*, 173; cf. Pring-Mill 1961/91: 53-4). No resulta sorprenent, llavors, que el cardenal inventor del mètode homilètic del *LEB* fos «gran natural» (241), és a dir, filòsof natural. El procés d'investigació i demostració ha de recórrer, en una paraula, el camí de l'escala de la creació cap amunt, fins a localitzar un principi, i cap avall, reconeixent tal principi en qualsevol graó de l'escala. Aquest «artista» natural amb vocació teològica (definició potser adequada al Beat), si es dobla de predicador, haurà de saber explicar al nòofit, per exemple, en «qual poder de la ànima» comença un vici «ne per qual manera vench a fer», com ho fa el savi del *LM* (IV, 198).¹³ I, sobretot, haurà de saber mostrar, a través d'un exemple, sempre obeint l'ordre i el propòsit emotiu retòrics, com en aquest fragment de realitat s'hi troba el rastre de les dignitats divines i com, per mitjà dels principis relatius, fins en els elements i els elementats podem reconèixer una 'actuació' analògica d'interès moral.

Podríem recordar aquí l'ombra de Bartomeu l'Anglès detectada per Johnston als *exempla* de la *RN* (58), un dels moments en què Llull mostra clarament el context cultural. Més apropiat és el cas de l'exemple de l'AE ja esmentat (799): la transmutació de la ciència en literatura (Pring-Mill 1976/91), és a dir, de la filosofia natural en retòrica, permet remuntar l'actuació dels elements a les dignitats.¹⁴ La reproducció al *LP* el converteix en un exemple per entendre el pecat

¹³ Segurament no es refereix tant a les potències agustinianes com a una llista que les integra en un sistema semiaristotèlic dels sentits externs i els interns, més propi de la filosofia natural. Tractant-se de vicis i virtuts, aquest canal, fonamentalment sensible, és inevitable: «Les carreres per que van virtuts e pecats són .x., ço és a saber, .x. potencies naturals, ço es, potencia visiva, auditiva, hodorativa, gustativa, tactiva, affativa, ymaginativa, intellectiva, volectiva e memorativa. Sens aquestes .x. potencies no poden esser virtuts ne pecats. E per ço aquell qui sermona deu ensercar virtuts e pecats en les damunt dites potencies: per ço que do conexença al poble quals son les carreres de virtuts e de pecats» (*LVP*, 8, amb la puntuació retocada; cf. *AAP*, 51). Si llegim el cinquè exemple del sermó I sobre justícia (la virtut representada per la lletra B de l'alfabet: cf. *AAP*, 32) veurem com l'acte d'olorar una rosa o una comuna (principi de contrarietat per via «odorativa») permet l'analogia amb justícia i injúria, contraris que recorren el camí de l'«ymaginar, entendre, amar e membrar», és a dir, la psicologia del coneixement i l'acte; el corol·lari és evident: igual que la bona olor i la pudor no es poden «tremutar en l'altre», la injúria i la justícia són incompatibles (*LVP*, 13). Justos i pecadors, creu Llull, actuaran en conseqüència, ja que és absurd cercar una comuna si pots olorar una rosa (*LVP*, 14). Aquesta és la confiança il·lusòria a què feia referència més amunt.

¹⁴ Ja vam establir que els exemples de les arrels de l'AE obeeixen als divuit principis absoluts i relatius de l'«Arbre elemental», i que l'AQ n'és la radiografia (Cabré, Ortín & Pujol 1988: 143-5). La projecció de l'AC sobre l'AE, però, es demostra molt millor a Bonner & Badia (1988: 117-9) i Badia (1999). Espero poder analitzar el cas citat amb més detall en un altre lloc.

de gola, d'acord amb la qüestió 217 de l'AQ (851). Crec que Llull considerava que aquest procediment s'aplicava a la magna matèria compilada a l'AC, tota reduïble a exemples, i aquests, al seu torn, susceptibles d'interpretació moral. D'aquí que la declaració del pròleg de l'AE tingui màxima importància en el seu projecte homilètic *in nuce*:

e per los eximplis que darem pot hom haver doctrina a conèixer los secrets naturals e sobre natura, e a preïcar e haver moralitats bones e solaç e amistat de les gents. E encara, en pot hom haver universal hàbit a entendre moltes coses plaents a entendre e plaents a oïr. (AE, 799)

Ja sabem que, per a Llull, un exemple és tant plaent per a l'oïda com per a l'intel·lecte.¹⁵ Només ens falta corroborar que el plaer «a entendre moltes coses plaents a entendre» es dona per la via de l'exemple natural en la predicació. Doncs bé, el pròleg del LP calca la frase que acabem de citar (afegint-hi el canal de les potències de l'ànima, que ja hem vist):

Per hanc partem potest sermocinator secreta entium reperire et exemplificare, necnon ad propositum applicare, naturas rerum ostendendo et modum, per quam res bonae habent fieri sive malae, cum sensitivo, imaginativo et etim ratiocinativo (LP, 141).

Trobar els secrets naturals, val a dir practicar el recorregut amunt i avall per l'escala de la creació, un trajecte possible gràcies a l'Art, és allò que un bon predicador ensenyarà amb exemples.

Ens preguntarem finalment: si l'AC és una enciclopèdia universal, de la física dels elements a Déu; si aquesta enciclopèdia s'ha reduït a exemples útils per al predicador (AE); si aquests ja vénen interpretats moralment (AQ); si, en resum, és una formidable *aid to preaching* amb tota la matèria imaginable, per què el LP –ho va observar Soria Flores (LP, 114)– es limita a recollir-ne un

¹⁵ Llull creia que la certificació d'un coneixement delectava. Aquesta confiança, en essència no pas il·lusòria, explica que els pastors segueixin pensant en el sermó i que el rei tingui sempre present l'explicació del savi. A banda les novel·les utòpiques (en el sentit recte del terme), la fe en el plaer de l'aprenentatge intel·lectual dona compte de l'autopredicació: si una persona té intel·ligència, l'experiència a l'abast i el sistema que ensenya a interpretar-la, el resultat no pot fallar. Diu el LVP: «E encara home qui sia subtil porá si matex preycar ab aquest libre artificialment» (10, i cf. 16, on es descriu el procés pel qual els jueus sense formació en arts milloraran la capacitat intel·lectual). Deia el LP: «Et de tali doctrina gaudebunt audientes, eo qui illa, quae sermocinator, sciens artem istam, praedicabit, poterunt homines in se ipsis et in naturaliter experire» (141).

exemple en les instruccions «de ordinatione» i no aplica la tècnica sistemàticament en els sermons del recull? La resposta obre una altra fase de l'homilètica lul·liana. Això és així perquè el *LP* es va escriure originalment en llatí, per a predicadors capaços d'entendre una exposició detallada de l'Art i de la manera d'aplicar-lo dintre de la normativa de l'ars *praedicandi* (els sermons comencen sempre amb una *divisio*).¹⁶ Però, sobretot, aquesta aparent vaporització de l'AC es deu a un progrés: al *LP* (144-53), Llull va reduir la matèria de l'escala de les criatures –la font d'exemples de l'*AE*– a un apartat inicial «de novem subiectis»: de Déu a la física elemental, i, encara, als productes artificials. Amb aquest component, equivalent a la *materia praedicabilis* de qualsevol compendi a l'ús que seguís un ordre racional, ja podia, per mitjà de la correferència, enviar el predicador al capítol corresponent.¹⁷ D'altra banda, l'Art suplïa amb avantatge la *inventio* d'un argument. Ens resta per veure en quin lloc quedava la Bíblia.

2. Cap a l'apologètica

Una lectura poc atenta de Bonner (1993), on es proposa el paper de l'Art com a autoritat alternativa, ens podria fer pensar que Llull, presentant l'Art com una revelació a Randa, substituïa les Escriptures com a principi d'autoritat teològica, almenys en les disputes apologètiques. La *RN* (38) ho desmentiria taxativament. Ni el projecte esbossat al *LEB*, ni el *LP*, no insinuen aquest camí de cap de les maneres. Una altra cosa és que Llull, confiant en les virtualitats de l'Art, volgués millorar un sistema que es presentava arrelat i constret per tal autoritat. No s'allunyava gaire de l'esperit que informava tantes ajudes per al clergue incapaç, enfeïnat o gens interessat en l'alta retòrica sagrada.

Ja hem vist que els herètics podien predicar sense *thema*, però també es pot documentar que la constricció litúrgica (mantinguda al *LP*) era un problema per als predicadors acostats al poble, lluny dels *prothemata* i les *divisiones* subtils que Llull mai no va cultivar. Així ho indiquen figures immensament populars

¹⁶ Contrasteu amb el *LVP*, escrit originàriament en català: el primer sermó conté deu *exempla*. Per aquest motiu, Domínguez el considera fruit d'un treball molt anterior (*LVP*, xv). A mi, em sembla que marca una pauta a seguir (implícita, com sempre) per la seva posició modèlica, cas del seu equivalent al *LP* (Johnston 1996: 161).

¹⁷ Com ho fa al primer sermó amb la referència al capítol sobre Déu (*LP/S*, 14). Potser és il·lustratiu recordar que l'ordre racional del *Liber de exemplis et similitudinibus rerum* de Giovanni da San Gimignano (op), una enciclopèdia per a predicadors escrita entre 1300 i 1310, traçava l'escala de les criatures per acabar amb un apartat «de artificialibus rebus» (Oldoni 1994). Els «subjects» es mantenen al *LVP* (6), on passen de nou a deu però segueixen definint la «gran matèria» d'on el predicador traurà molts sermons i «moltes semblances». A l'*AAP*, figuren en el primer lloc de les vint comunitats «qui són generals matèries a predicar» (48); amb la combinatòria de les cambres, la «matèria de predicar és infinita» (49).

com Vicent Ferrer o Bernardino da Siena, ja del segle xv però amb arrels enfonçades al xiii. La norma litúrgica podia esdevenir una nosa si el predicador havia decidit abans un contingut, o si, senzillament, volia recórrer a una estructura prefixada i adaptar-la *ad hoc*.¹⁸ Podia, llavors, mantenir un mínim lligam amb la convenció i acoblar un *thema* a un sermó *prêt-à-porter*. Això, amb tot l'Art, és el que fa Llull al LP, com va observar sense escarafalls el pare Soria Flores: «Facillis erat Raimundus ad verba sacrae Scripturae suae Arti praepostere connectanda» (LP, 111). La frase recorda un principi d'*ars praedicandi*: «et postea applicetur thema» (Cabré & Renedo 1996). Deu haver tingut vigència, perquè un *Prontuario* de predicació del segle xix (Tharin 1844: 1) informa que, per ajudar el predicador, res no és millor que «ofrecer planes bien concebidos y divididos», sobre els quals l'eclesiàstic podrà «improvisar y amplificar», gràcies a les subdivisions (en un cas fins a dues-centes!). Aquests «auxilios» poden fer «fecundos los entendimientos más estériles» i permetran «improvisar con fruto y sin trabajo». Naturalment, «haremos que [les anàlisis preestablertes] correspondan al Evangelio del dia».

Podríem objectar que el Beat desconeixia aquesta tradició –l'univers que havia substituït la memòria monacal per la facilitat escolàstica de cercar i reordenar els continguts d'un llibre gràcies a l'artifici. Se'n pot dubtar amb probabilitat. Per la insistència en l'adverbi «artificialiter» aplicat als compendis lul·lians (òbviament referit a l'*ars* pròpia). I pel simple fet que el primer contacte de Llull a París, Pere de Llemotges, canonge d'Évreux, tenia un escriptori on s'elaboraven *distinctiones* (Soler 1993; Bériou 1978: 108-16). Poc després de la segona estada del Beat a la capital de la *sacra pagina*, els cartularis de la universitat (1304) incloïen una obra de 1293: la *Summa guiotina*, compilada, sembla, al convent d'Évreux (Michaud-Quantin 1950: 213-4). Aflorava així, il·luminat pel registre i sancionat per la llei de la demanda, un gènere presidit per les *distinctiones* de Gorran i de Biard, i la *Summa de abstinentia* atribuïda al darrer (Bataillon 1986/93: 112-3).¹⁹ L'obra de Guy d'Évreux, molt divulgada fins a 1325, ho diu gairebé tot d'aquesta etapa de la predicació moderna. L'usuari

¹⁸ D'aquí el terme *adaptaciones* en referència a la llista de *themata* que acompanyava sovint un compendi, cas de la *Summa abstinentia* (Cabré & Renedo 1996: 248, n. 11. Cf. Weijers 1991: 123-4). Quin sentit tindria tot l'esforç dels *compendia* si el sermó s'hagués de produir, verament, de caps a peus, per *divisio* i amplificació del *thema*? Vegeu la nota següent.

¹⁹ Segons opinió de Bataillon, sobta l'absència de les *artes praedicandi*: «ce type d'ouvrage ne paraît pas avoir eu beaucoup de succès au XIIIe siècle» (1986/93: 113). L'èxit de les distincions, en canvi, convi a tenir presents els estudis de Bataillon (1993 i 1994), només citat a Johnston (1996), perquè donen el context contemporani a Llull. Les obres citades són, juntament amb les distincions de Maurice de Provins (especialment deutes del Peraldus i ja enregistrades en la llista universitària de 1275-6), el cor d'un gènere procliu a la predicació popular. Gorran, Biard i Provins es poden rastrejar en l'interès –i la biblioteca– de Pere de Llemotges.

comptava amb un manual per predicar de cap a cap de l'any: setanta-quatre sermons, una llista de mots distingits (avui en diríem mots-clau), amb indicació del foli on es tractava la qüestió, i un índex de *themata*, segons el calendari litúrgic, acoblables al material precedent (ja que hi havia un mot subratllat concordant amb l'índex anterior). El sistema encara es fa més subtil (Michaud-Quantin 1950: 220-4), però amb el que s'ha dit basta per veure, com volia Guy d'Évreux (i tants predicadors, de Llull, a Tharin), que el més ignar dels clergues, «etiam satis tenuis in sacra theologia», comptava amb un recurs senzill per predicar en tot moment –sempre que conegués l'Art, afegiria Llull. El *thema*, afegit o trobat al final, era convenció.

No insistiré més en la predicació fàcil. Donem la volta a la qüestió: per què, tradició a banda, podien servir a Llull els *themata*? Hi té alguna cosa a veure el permís de 1299? Crec que almenys serveix per orientar una recapitulació cronològica.

El projecte «quod multo tempore concupivimus», clarament anterior a 1299, es restringeix a una predicació moral popular, delimitada per alguna instrucció retòrica i definida per l'Art. La naturalesa fa d'intermediari: és subjecte de l'*ars* i dóna *exempla* susceptibles d'interpretació moral. La predicació resultant es pot condensar, sigui en un recull per predicar cada dia de l'any (com es dictamina al *LEB*, II, 241, i deien els reculls que oferien sermons «per totum annum»), sigui en una ajuda, com l'*AC*, que dóna material sobre l'univers.

Sembla clar que Llull va mantenir-se fidel a aquest antic desig d'evangelitzar el poble, mancat de fe, per la via de l'*intelligere*. I que aquest propòsit moral passa pel *LP*, el *LVP* i arriba a l'*AAP*: es mantenen els «subjects» mentre evoluciona l'Art (la figura V de 1274 és la prehistòria; després ve la nova «mixtio principiorum» i la «deductio per principia et per regulas»; i, finalment, la combinatòria basada en l'alfabet, les definicions i les cambres). A mig camí d'aquest esbós cronològic, la *RN* sembla ancorada en l'etapa de producció d'exemples (AE), però amb certa llibertat (s'hi observen fonts, en el sentit tradicional del terme; encara no apareixen els «nou subjects»). D'altra banda, Soria Flores ja va observar les vinculacions artístiques amb el *LP* (95).

Quin paper li pertoca, doncs, al permís de 1299? Fins a la *RN*, sembla que cap. Però el Beat, que el 1301 es trobava immersit en nous plans de predicació –dic nous perquè substituïen el desencís pel replegament dels tàrtars–, adreçats a «certs infeels i cismàtics» (*OS* I, 40), en excusar-se potser mirava més enllà. Potser pensava, ja, que la predicació, ultra el seu valor de reforma evangèlica, era el mitjà ideal de popularització de l'Art tant com el camí natural de la primera vocació lul·liana: convertir els infidels, dins i fora del Regne de Mallorca i de la Corona d'Aragó, i convèncer les instàncies de poder que podien donar suport al seu programa educatiu per a missioners.

Llull havia de tenir consciència que una cosa és fer un sermó per a un pastor boscà, abandonat fins pels mendicants, o una homilia per a vilatans més o menys analfabets, i una altra convèncer un rabí, un muftí, un filòsof de la Sorbona o un papa: en aquest cas, a més de la raó natural, es pot comptar amb el pes de l'educació i, si s'escau, de l'autoritat bíblica. La consideració d'aquesta audiència també marca l'*ars praedicandi* del Beat a partir del *LP*.

3. La síntesi de 1313

La «*praedicatio per moralem philosophiam*» (i «*per naturalem philosophiam*») fa el seu curs, del *LEB* fins a l'*AAP*. Al *LP* (1304), però, es manifesta un altre interès homilètic, pertanyent al dogma teològic (*LP/S*, 3-4), clarament aïllable en el *LPCI* (1305). En aquest, explica Burman (1991), Llull assimila fonts en àrab (presentes al *Liber de fine*, 1305) que li fan avinent l'interès a basar l'apologètica en autoritats admeses per l'adversari.²⁰ La demostració és convincent, bé que la ressenya de Bonner (1992) ja va destacar amb agudesa que el *LP* oferia sermons amb *themata* –fidel a la bibliografia recent, Burman (1991: 217), arabista, creia que Llull els havia desterrat–, i que tal coneixença havia de ser, en tot cas, una mica anterior. Precisem la qüestió.

Que el *LP* presenti sermons dominicals i de sants segons la litúrgia no és determinant. Sí que ho és, en canvi, constatar que, a l'apartat «*De probatione*» (*LP*, 402-3), Llull contempla un sermó «*per credere*» (amb «*auctoritates sanctorum*»), que és un mètode «positivus», i un altre sermó «*per intelligere*», amb dues modalitats («*ostensivum*» i per reducció «*ad impossibilem*») i, encara, una tercera possibilitat que fa referència a dogmes de la fe («*sicut si sermocinator vult probare in Deo esse Trinitatem*»). En aquest últim cas es pot al·legar la Bíblia (Gn 1,26); l'autoritat «positiva est» (primer mètode), cert, però «*potest reduci ad necessitatem*» (segon mètode, tercera via), tal com s'ensenya «*in capitulo trinitatis*». Aquesta via és l'embrió del *LPCI*, val a dir una especificació, també en llatí, del *LP*, ara dirigida als presumptes aprenents d'apologeta. Aquesta és la resposta, potser, al permís de 1299.

Al *Liber de fine*, s'hi afirma, en efecte, l'interès que els clergues que saben hebreu col·leccionin autoritats de l'Antic Testament per disputar amb els jueus i redueixin tals autoritats a raons necessàries (Burman 1991: 218), com contemplava abans el *LP* i posa en pràctica el *LPCI*. El pròleg i el final d'aquest (*LPCI*, 14 i 78), tan breus com sucosos, ens informen que la cinquantena d'esquemes de sermons seguiran (i així ho fan) un sistema de ternes: el primer l'encapçalarà una

²⁰ Segons Johnston (1996: 167) per mostrar l'error hebraic de la interpretació exclusivament literal.

autoritat de l'Antic Testament (i.e. un *thema* com ara «Ante Luciferum genui te», Ps 109,3), l'altre començarà amb el que Llull en diu un «problema» (i.e. una proposició del tipus «Deus est ens, quod extra se non indiget aliquo», acceptable per qualsevol creient en una de les tres fes majors), i el tercer al·legarà un precepte («quod homo habeat unum Deum», d'acord amb la llei mosaica: Ex 20,3). No sembla que els components d'aquestes ternes es corresponguin correlativament amb l'audiència, que comprèn jueus, islàmics i filòsofs, «contradicentes legi christianae». Però, de tot plegat, se'n pot inferir algun principi funcional. D'acord amb l'apologètica lul·liana, que predica l'adaptació inicial a l'adversari –busca un punt de partida admès i del qual depenguin els arguments que portaran a la victòria irrefutable–, fa ple sentit el sermó «contra iudeos» amb *thema* (o precepte) de l'Antic Testament. Si el llibre també val per a musulmans, no sobta que hi hagi, alternativament, *problemata* (perquè la Llei Vella no és autoritat a l'Islam); tal mètode també sembla adequat per a filòsofs heterodoxos. Els preceptes del Decàleg (basats en l'Antic Testament, però no *verbatim*) deuen respondre a alguna funció que no sé precisar (potser mantenien valor preceptiu general, o eren assimilables (Burman 1991: 214) a les escriptures hebraïques). Gairebé tots aquests textos tracten dels dogmes de la Trinitat i l'Encarnació. Òbviament, la seva destinació té poc a veure amb l'evangelització popular. Llull, fins en els exemples hagiogràfics de missions en persona, pensava en interlocutors instruits, mitjancers per a una conversió massiva (OS I, 42-4).

Si acceptem l'existència d'aquesta nova perspectiva al *LP* i al *LPCI*, ens caldrà buscar-ne corroboració posterior. L'*Art mayor de predicació (LVP)*, enterament basada en la producció de cent trenta-sis sermons per combinació de vicis i virtuts, no sembla que la confirmi, per molt que parlés d'uns jueus grossers al text inicial (*LVP*, 16) i que postulés una audiència múltiple al final (*LVP*, 298). Sembla plausible que, en aquella circumstància, Llull tingués present l'oportunitat d'exercir algun magisteri per a laics a la Sicília de Frederic III (ROL XV, xvii-xxiii; notem-hi l'absència d'una *explicatio Artis*). En tot cas, l'obra presenta sermons encapçalats amb *problemata*, és a dir, proposicions derivades de l'Art, totes reconduïbles a un sol *thema* preceptiu (Deut 6,5).²¹ Aquest *thema* únic reflecteix la primera intenció lul·liana i, com va observar Badia (1991: 136), correspon al fet que la lletra A (Déu) de l'alfabet participa en totes les cambres que donen els possibles sermons de l'*AAP*. De cap manera Llull s'està oposant a la predicació diguem-ne normativa (com no ho feia al *LP*): simple-

²¹ «A tot sermó pertany tema de la sacra Scriptura. E per açó nos entenem a fer temes del general manament que Deus ha fet per Moysés, ço es a saber, con diu: *Ama Deus ton senyor de tot ton cor, de tota ta anima, de tota ta pensa e de totes tes forces*. [...] Als sermons qui's contenen en est libre poden esser aplicats tots sermons qui sien de la sacra Scriptura cultis e aplicar los temes de la sacra Scriptura [...] per ço car aquest libre ha subject general, lo qual damunt avem dit, e encara que en cascú sermó d'aquest libre e en cascuna tema dels sermons está Deus subject» (*LVP*, 10).

ment destaca la idoneïtat del seu sistema *apud rudes* (propugnat des del *LEB*), alhora que deixa entendre que, si s'escau, l'usuari podrà sobreposar al sermó artístic, governat per un *problema*, una cita bíblica escaient. És important, aquí, recordar l'exemple de Guy d'Évreux, ja que, si la consuetud elimina l'escàndol, no haurem de suposar *pentimenti* ni justificacions de cap mena.²²

El fet és que, entre 1312 i 1313, Llull revalidava la possibilitat de predicar moralment, als laics, amb proposicions artístiques, i que aquesta opció era igualment útil (segons deduïm del *LPCI*) si l'adversari no acceptava la Revelació. L'*AAP*, escrita tot seguit, recull aquesta postura tant com la validesa dels *themata*. Sembla dubtós que en qüestió de dies Llull canviés d'opinió: el sentit comú indica que l'*AAP*, menor per breu, complementa els objectius de l'*Art mayor* (*LVP*).

Així, en arribar al «mesclament» (i.e. el sistema que genera cambres per mitjà de l'alfabet, de la figura que permet la combinatòria de les lletres i de la polivalència d'aquestes), Llull distingeix el «mesclament de temes preses de la Sancta Scriptura» del que correspon a «temes preses de virtuts e de peccats» (*AAP*, 38). El segon cas s'il·lustra amb setze combinacions corresponents als *problemata* exposats als sermons 1-16 del *LVP* (l'*Art mayor*, indica l'autor: *AAP*, 44); aquests *processus* –brevíssims perquè només volen ensenyar la tècnica de combinació de les lletres i els seus valors, com si just donessin un esbós de *divisio*– gairebé sempre porten la indicació «al poble», i, amb una excepció, mai no toquen cap matèria teològica. El primer apartat (*AAP*, 38-44), en canvi, conté setze instruccions sense cap esment al poble i amb sovintejada referència a la Trinitat i l'Encarnació. Els setze *themata* sagrats (en sentit ampli, perquè inclouen textos litúrgics, com el «Gloria Patri», el «Sanctus» o el Parenostre) reprodueixen *themata* i *praecepta* del *LPCI*, amb idèntica interpretació.

Per exemple, «Sanctus, sanctus, sanctus» (*AAP*, 39), desenrotllable segons AEEFG, s'encamina, predictiblement, a provar la Trinitat, com passava al *LPCI* (47). El *thema* «Un Déu auràs» (*AAP*, 39-40) òbviament defensa el monoteisme cristià; correspon al precepte basat en la llei mosaica («quod homo habeat unum Deum») exhibit al *LPCI* (16) per afirmar que «Christiani uero sunt illi, qui habent unum solum Deum, non autem Iudaei nec Saraceni». En altres casos, l'objectiu sembla incloure, com declarava el *LPCI*, els filòsofs heterodoxos (si hi identifiquem els averroïstes): així, «In principio creavit Deus celum et terram» (*AAP*, 40) comporta que «si lo món fos eternal, aytan eternal foren en duració luxúria, ira e mentida com fóra la divina eternitat, virtut e veritat», segons ADHI (on A és Déu i les altres lletres representen els tres vicis i les tres dignitats); el *thema* apareixia al *LPCI* (59-60) i al *LP* (Johnston 1996: 105-6). Conclouríem, doncs, que

²² Veg. més amunt, n. 7.

Llull ha integrat, dins la seva màquina de combinatòria amb finalitat moral, els temes apologetics. D'aquesta manera es podran provar els dogmes cristians amb l'Art i partint d'un *thema* sobreposat, és a dir, reduït a raons, com recomanaven el *LP*, el *Liber de fine* i el *LPCI*. No podem dubtar que aquesta opció era important. El final de l'*AAP* (57) afirma: «Aquest libre és apellat *Art de Predicació* per ço que sermonador sàpia predicar scientificament e donar eximplis de diverses matèries; e pot ésser apellat “Art de ensercament e atrobament qual Ley o Lig és vera ne qual és falsa, e qual és sciència natural e sobre natura”». Heus aquí, relligats, els dos fils de l'homilètica lul·liana: l'antic desig i la utilitat apologetica. Tot un testament, si el completem amb la polivalència de la figura: «e per ço aquest libre pot ésser dit “Art abreujada molt genera”» (*AAP*, 57).

Falta encara una precisió. Alguns dels setze casos amb *thema* de l'*AAP* no tracten de teologia. Tampoc no diuen res del «poble», però. Les coincidències ara es troben al *LP*. Així, «Qui non est mecum, contra me est» (*AAP*, 42) servirà per conèixer els vicis de l'home que no obeeix «Déu e la fe» i contrastar amb «l'ome qui és ab Déu» i multiplica «la fe santa cathòlica». No especifica més, però el mateix *thema* es desenrotlla al *LP* incloent l'aplicació al «malus presbyter» i als mals prínceps i prelats (*LP/S*, 69), fins arribar a una dura condemna dels cristians que creuen però no compleixen.²³ El següent cas (*AAP*, 42) glossa artísticament Io 12,24 per exhortar en general a fer el bé; el *thema* serveix al *LP* per reprovar els pecadors, particularment els magnats (*LP/S*, 340). Si aquesta connexió, més tènue, fos correcta, trobaríem una altra funció a la utilitat de l'homilètica amb *thema*: predicar *ad status*, aprofitant el pes de l'autoritat, a aquells grups de cristians amb major responsabilitat en la desitjada reforma.

4. Conclusions

Les tres primeres conclusions resulten de l'exposició precedent.

(i) Almenys des de 1283, Llull reconeix en l'Art, per la seva propietat inventiva i la seva novetat epistemològica (que connecta la filosofia natural amb la teologia), una *ars* vàlida per actuar com un equivalent dels sistemes de producció artificial de sermons, amb independència, a la pràctica, del *thema*, i amb capacitat recursiva.²⁴ La intenció és moral; el mitjà, 'natural'.

²³ «Contra Christum est homo, qui non credit in ipsum, id est, qui non credit articulos fidei christiane. Et hoc est duobus modis. Uno modo, sicut sunt infideles [...] Secundo modo, sicut christiani, qui credunt in articulis fidei [...] et non faciunt [...] et tales christiani sunt magis contra Christum, quam ipsi infideles» (*LP/S*, 70).

²⁴ El resum –Art i matèria– el dona l'*Ars generalis ultima* (1308) en l'últim estadi d'evolució: «Praedicatio est forma, cum qua praedicator informat populum ad bonos mores et euitando malos. Et maxime, si ille modus discursus fuerit per principia et regulas huius Artis, et etiam per nouem subiecta,

(ii) Tal virtut de l'Art, especialment útil per predicar *apud rudes*, d'acord amb la pràctica mendicant, adquireix una faceta apologètica i, possiblement, *ad status* des de 1304 (LP), potser per l'estímul del permís de 1299. (i) i (ii) casen a la perfecció en l'AAP de 1313.

(iii) El paper del *thema* bíblic sempre es respecta en el seu valor simbòlic (fins en el LVP, per mitjà del *thema* únic: Deut 6,5). Altrament, com a principi d'autoritat que recorre el sermó, actua en funció de l'audiència: relegat en la predicació per a gent sense educació o amb una formació que no l'acceptaria; útil per a infidels que creuen en la Llei Vella i per a cristians educats que creuen però no actuen en conseqüència.

El que resta més aviat obre el camp d'estudi. Per avaluar (i) s'imposa una certa humilitat: baixar a la pràctica compositiva dels sermons lul·lians, per esquemàtics que siguin, restituint-ne les instruccions implícites, i fer-ho des de la confiança que l'*ars* té validesa si s'accepten les regles de joc (l'Art), com s'ha apuntat a propòsit de l'AAP (i vora les notes 13, 14, 16 i 17).

Aquesta labor fatigosa pot ser fructífera. L'aplicació de l'Art a la predicació potser no afegirà novetats substancials al pensament lul·lià (tot i la gran importància que Llull atorgava a l'homilètica, a jutjar per la producció i la cronologia), però té l'avantatge de comptar amb un context fàcil de reconèixer (com s'ha vist aquí i ja va demostrar Johnston 1996). Ofereix, doncs, la possibilitat de retallar un aspecte de l'obra del Beat per contrast amb la cultura del moment, fora de qualsevol derivació de la llegenda lul·liana. A la meua manera de veure, aquest perfil de moment no correspon ni a un iconoclasta actuant contrarorrent (ho semblaria si comparéssim la seva predicació només amb les *artes praedicandi*), ni a un laic que, sense una formació clerical elevada, repudiant tota cultura acadèmica, es fa simplement ressò de les inquietuds espirituals pròpies del seu estrat social (recordem, per exemple, el valor de les *distinctiones* a la Sorbona i l'interès de Pere de Llemotges). Llimant arestes gràcies al context, es dibuixa un Llull prou informat, pragmàtic i alhora intel·lectualment ambiciós.

Lluís Cabré
Universitat Autònoma
de Barcelona

ut intellectus praedicatoris et audientium abundet in magna materia. Et talis praedictio ualde utilis et facilis est; sicut est ualde artificata, et in magno subiecto aedificata» (ROL XIV, 385); citat per Domínguez a ROL XV, xlvi; cf. Johnston (1996: 73). La capacitat «compendiosa» del sistema òbviament no es limita a la predicació. Segurament es podrien afirmar coses semblants analitzant la tradició enciclopèdica i els mètodes dels grans polígrafs, com, per exemple, Dionís el Cartoixà (Emery 1994: 376-81).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AAP] Ramon LLULL, *Art abreujada de predicació*, ed. Curt Wittlin (Barcelona: Edicions del Mall, 1982).
- AC] Ramon LLULL, *Arbre de ciència*, dins *OE*, I, pp. 547-1.046.
- BADIA, Lola, 1991. «Raimundi Lulli Opera Latina XV: Ramon Llull i la predicació» [1988-9], dins el seu *Teoria i pràctica de la literatura en Ramon Llull* (Barcelona: Quaderns Crema), pp. 121-40.
- BADIA, Lola, 1999. «La literatura alternativa de Ramon Llull: tres mostres», dins *Actes del VII congrés de l'Associació hispànica de literatura medieval*, ed. Santiago Fortuño Llorens & Tomàs Martínez Romero (Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I), I, pp. 11-32.
- BATAILLON, Louis Jacques, 1985. «Similitudines et exempla dans les sermons du XIIIe siècle», dins *The Bible in the Medieval World: Essays in Memory of Beryl Smalley*, ed. Katherine Walsh & Diana Wood (Oxford: Blackwell), pp. 191-205. Reimprès a Bataillon 1993.
- BATAILLON, Louis Jacques, 1986. «Les Problèmes de l'édition des sermons et des ouvrages pour prédicateurs au XIIIe siècle», dins *The Editing of Theological and Philosophical Texts from the Middle Ages*, ed. Monika Azstalos (Estocolm: Almqvist & Wiksell), pp. 105-20. Reimprès a Bataillon 1993.
- BATAILLON, Louis Jacques, 1993. *La Prédication au XIIIe siècle en France et Italie* (Aldershot: Variorum).
- BATAILLON, Louis Jacques, 1994. «The Tradition of Nicholas of Biard's Distinctiones», *Viator*, 25: 245-88.
- BÉRIOU, Nicole, 1978. «La Prédication au béguinage de Paris pendant l'année liturgique 1272-1273», *Recherches augustiniennes*, 13: 105-97.
- BONNER, A., 1980. «Notes de bibliografia i cronologia lul·lianes», *EL*, 24: 71-86.
- BONNER, A., 1992. Ressenya de Burman 1991, *SL*, 32: 88.
- BONNER, Antoni, 1993. «L'Art lul·liana com a autoritat alternativa», *SL*, 33: 15-32.
- BONNER, Anthony & Lola Badia, 1988. *Ramon Llull: vida, pensament i obra literària* (Barcelona: Empúries).
- BURMAN, Thomas E., 1991. «The Influence of the *Apology of al-Kindi* and *Contrarietas alfolica* on Ramon Llull's Late Religious Polemics, 1305-1313», *Mediaeval Studies*, 53: 197-228.
- CABRÉ, Ll., ORTÍN, M. & PUJOL, J., 1998. «“Conèixer e haver moralitats bones”: l'ús de la literatura en l'*Arbre exemplifical* de Ramon Llull», *EL*, 79: 139-67.
- CABRÉ, Lluís & Xavier Renedo, 1996. «“Et postea aplicetur thema”: Format in the Preaching of St Vincent Ferrer OP», *Archivum Fratrum Praedicatorum*, 66: 245-56.
- DELCORNO, Carlo, 1974. *La predicazione nell'età comunale* (Florència: Sansoni).

- DOMÍNGUEZ REBOIRAS, Fernando, 1992. «“Moltes novelles raons”: la originalitat del *Ars praedicandi* de Ramon Llull», *Anuario medieval*, 4: 93-137.
- DOMÍNGUEZ REBOIRAS, Fernando, 1995. «Raimundo Lulio y el ideal mendicante: afinidades y divergencias», dins *Aristotellica et Lulliana [...] Charles H. Lohr [...] dedicata*, ed. Fernando Domínguez, Ruedi Imbach, Theodor Pindl & Peter Walter (La Haia: Martin Nijhoff), *Instrvmenta Patristica* 26, pp. 377-413.
- DOMÍNGUEZ REBOIRAS, Fernando, 1996. «El proyecto luliano de predicación cristiana», dins *Constantes y fragmentos del pensamiento luliano. Actas del simposio sobre Ramon Llull en Trujillo, 17-20 septiembre 1994*, ed. Fernando Domínguez & Jaime de Salas (Tubinga: Max Niemeyer), pp. 117-32.
- DP] Ramon LLULL, *Doctrina pueril*, ed. Gret Schib, ENC A/104 (Barcelona: Barcino, 1972).
- EMERY, Jr., Kent, 1994. «Denys the Carthusian and the Invention of Preaching Materials», *Viator*, 25: 377-409.
- FORNI, Alberto, 1980-1. «Kerygma e adattamento: aspetti della predicazione cattolica nei secoli XII-XIV», *Bulletino dell'Istituto Italiano per il Medioevo e Archivio Muratoriano*, 89: 261-348.
- JOHNSTON, Mark D., 1996. *The Evangelical Rhetoric of Ramon Llull: Lay Learning and Piety in the Christian West Around 1300* (Oxford University Press).
- LEB] Ramon LLULL, *Libre de Evast e Blanquerna*, ed. Salvador Galmés, ENC A/50-1, 58-9, 74 i 75 (Barcelona: Barcino, 1935-54).
- LM] Ramon LLULL, *Libre de meravelles*, ed. Salvador Galmés, ENC A/34, 38, 42 i 46-7 (Barcelona: Barcino, 1931-4).
- LP] Ramon LLULL, *Liber de praedicatione*, ed. Abraham Soria Flores OFM, ROL III (1961) i IV (1963).
- LPCI] Ramon LLULL, *Liber praedicationis contra Ivdaios*, ed. Aloisivs Madre, ROL XII (1984).
- LVP] Ramon LLULL, *Llibre de virtuts e de pecats*, ed. Fernando Domínguez Reboiras, NEORL I (1990).
- MICHAUD-QUANTIN, Pierre, 1950. «Guy d'Évreux O.P. technicien du sermonnaire médiéval», *Archivum Fratrum Praedicatorum*, 20: 213-33.
- OLDONI, Massimo, 1994. «Giovanni da San Gimignano», dins *L'enciclopedia medievale*, ed. Michelangelo Picone (Ravenna: Longo editore), pp. 213-28.
- PRING-MILL, Robert, 1961. *El microcosmos lul-lià* (Palma de Mallorca: Moll). Revisat a PRING-MILL, 1991: 31-112.
- PRING-MILL, R. D. F., 1976. «Els recontaments de l'Arbre exemplifical de Ramon Llull: la transmutació de la ciència en literatura», dins *Actes del tercer col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*, ed. R. B. Tate &

- Alan Yates (Oxford: The Dolphin Book), pp. 311-23. Revisat a PRING-MILL, 1991: 307-17.
- PRING-MILL, Robert D. F., 1991. *Estudis sobre Ramon Llull* (Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat).
- RN] *Ramon Llull's New Rhetoric: Text and Translation of Llull's Rhetorica Nova*, ed. i trad. Mark D. Johnston (Davis, Califòrnia: Hermagoras Press, 1994).
- ROL XIV] *Ars generalis ultima*, ed. Alois Madre (1986).
- ROL XV] *Svmma sermonvm*, ed. Fernando Domínguez Reboiras & Abraham Soria Flores (†) (1987).
- ROL XVIII] *Ars abbreviata praedicandi*, ed. Fernando Domínguez Reboiras (1991).
- ROUSE, R.H. & M.A., 1974. «Biblical Distinctions in the Thirteenth Century», *AHDLMA*, 41: 27-37.
- ROUSE, Richard H. & Mary A., 1982. «*Statim invenire*: Schools, Preachers, and New Attitudes to the Page», dins *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*, ed. R. L. Benson & G. Constable (Oxford: Clarendon), pp. 201-25.
- RUIZ SIMON, Josep Maria, 1998. "El joc de Ramon Llull i la significació de l'Art general", *Ars brevis*, número extraordinari, 55-65.
- RUIZ SIMON, Josep M., 1999. *L'Art de Ramon Llull i la teoria escolàstica de la ciència* (Barcelona: Quaderns Crema).
- SOLER, Albert, 1993. «Ramon Llull and Peter of Limoges», *Traditio*, 48: 93-105.
- THARIN, 1844. *Prontuario de los predicadores ó planes de sermones puestos en forma de estados [...] escrito en francés por el señor Tharin* (Madrid: Imprenta de D. José Félix Palacios).
- WEIJERS, Olga, 1991. *Dictionnaires et répertoires au moyen âge: une étude du vocabulaire* (Brepols: Turnhout).

RESUM

This article traces the development of Ramon Llull's homiletics from 1283 to 1313, seeking constants and transformations. It pays special attention to the *exemplum*, in order to connect his initial project, which was rooted in mendicant preaching, as well as the *Arbre exemplifical*, with the later *artes praedicandi*. In the latter, moral popular preaching exists side by side with a new dogmatic and apologetic path. Such a distinction permits a new evaluation of the use or non-

use of the Biblical *thema*. This aspect, and in general a comparison with contemporary devices used to facilitate preaching, here supplanted by the Art, outline Lull's originality against the preaching background of his time.